

نظری به مذاهب بزرگ سامی و تشکیلات بعدی آن

در سالهای ۱۸۱۲-۱۶۳۷ ق م شخصیت بزرگ تاریخی جهان یعنی حضرت ابراهیم خلیل در یکی از شهرهای جنوبی کلدان نزدیک به بصره قدم به بصره و وجود میگذارد. وی از همان اوان جوانی علیه عقاید رایج شهر خود و فساد و شرک و بت پرستی قیام میکنند و سرانجام ناچار بت را و وطن میشود ابتدا به حران و بعد به کنعان و سپس بمصر مسافرت میکنند و سرانجام در سرزمین کنعان رحل اقامت انداخته سکونت میگزینند فرزندان از او پدید میآیند از جمله آنها حضرت اسحاق است. از حضرت اسحاق پیامبر فرزندی بنام یعقوب معروف با اسرائیل را بوجود میآید یعقوب را زندگانی دراز بود از وی دوازده فرزند شد که اسباط دوازده گانه اسرائیل را تشکیل دادند از جمله فرزندان یعقوب یوسف بود که قصه بچاه انداختن و بمصر شدن او معروف است. حضرت یوسف در مصر مقام و مرتبتی بدست آورد و عزیز مصر شد برادران را بدانجا بخواند و قوم بنی اسرائیل در مصر سکونت گزیدند و مدت یک قرن مشاغل مهم سیاسی و اقتصادی داشتند و چون مردم مقتصد و تاجر پیشه بودند اموال بسیار اندوختند و طبعاً مورد حسد سلاطین مصر واقع شدند و دربار از آنان بهراس افتاد و بنای مبارزه را با آنها گذاشت، فراعنه مصر که مردمی خودخواه و جاه طلب و مشرک بودند این قوم مقتدر و ثروتمند را نمیتوانستند تحمل کنند و بدین جهت مورد شکنجه و آزار و اذیت قرار گرفتند؛ نه تنها قوم بنی اسرائیل بلکه تمام تبعه و سکنه مصر در تحت فشار و فساد دستگاه فراعنه در شکنجه و مضیقه بودند و آن چنان فساد در دستگاه فرعون پدیدار شده بود که هیچ کس تأمین نداشت در چنین وضعی شخصیت بزرگ تاریخی جهان بنام موسی بن عمران ظهور کرد و علیه ستم و بیدادگری دستگاه فرعون و شرک و بت پرستی و غرور و خودخواهی پادشاهان مصر قیام کرد و از همان ابتدای دعوت بتوحید و صلاح و فلاح و خدا پرستی اقوام بنی اسرائیل و سپس مردم رنج دیده دیگر بدورش گرد آمدند و او را یاری کردند و بالاخره در ۱۳۱۲ ق م ملیت بنی اسرائیل برهبری موسی بن عمران بوجود آمد. ظهور موسی یکی از حوادث مهم تاریخی جهان است این مذهب مبدأ بزرگ ترین انقلابات جهان است که یک باره بنای کار فراعنه را متزلزل کرده اساس و شالوده حکومت مذهبی را بر مبنای وحدت کلمه و عقیده بتوحید خدای جهان بر جای میگذارد با پادشاه مصر میجنگد

و شرح جنگ و جدال ملت موسی با اساس ظلم و بیدادگری پادشاهان جبار و لشکر کشیهای او از عهده این مقاتل خارج است چون سرزمین مصر برای دعوت و تبلیغ آنها مساعد نبوده از آن دیار خارج شده و بمناطق دیگر و بالاخره کنعان (فلسطین) رهسپار میشوند مدتها به سازمان دادن وضع خود می پردازند در این گیر و دار اختلافات و دسته بندیهای میان این ملت پدید می آید لکن در اثر فشار و سختی هایی که حکومت های مختلف در مورد این ملت موحد قائل میشوند اساس ملیت خود را حفظ کرده و برای حفظ موجودیت خود بوسائل مختلف متوسل میشوند. باری پس از فوت حضرت موسی امور ملت بنی اسرائیل بدست قضات سپرده میشود این دوره رادوره قضات یا عهد جمهوری نامند و در حدود ۱۹۵ سال حکومت قضات دوام می آید در این دوره ملت بنی اسرائیل از یک طرف سرگرم تحکیم موقعیت خود و از طرفی بمبارزات حیاتی خود ادامه میدهد و در این دوره است که شالوده حکومت سلطنتی مذهبی ریخته میشود. در سال ۱۰۷۷-۱۰۵۷ ق م حکومت سلطنتی بوسیله شاول تشکیل میدهند و بعد از او داود نبی و سپس جانشین او حضرت سلیمان وضع درخشانی به حکومت بنی اسرائیل میدهد و تشکیلات قوی و وسیعی بوجود می آید. بامرک سلیمان میان این ملت یک اختلاف عمیق بوجود می آید بطوریکه سلطنت خاندان داود در یهود جنوب کشور منحصر بدو اسباط میشود و در شمال سلسله های دیگری بوده اسباط دیگری حکومت مینمایند و جمعا دوره حکومت سلطنتی اول ۴۹۱ سال طول میکشد و بر اثر ضعف حکومتها و وجود تفرقه در ملت اسرائیل و تجاوزات مکرر حکومتها و لجاج و انحراف فکری خود این ملت دوره بدبختی و سرگردانی و پراکندگی آنها شروع میشود بختوالنصر حاکم جبار و ستمکار ظهور کرده و فلسطین را تصرف و بجاگ و خون میکشد و این ملت را متفرق و اسیر کرده عدو را بی ابل برده سکونت میدهد. در عصر حکومت هخامنشیان ۵۵۹ ق م یهودیان ایران آزادی پیدا میکنند و کورش کبیر از این قوم حمایت میکند و بمنظور حیات یهود اقداماتی انجام میدهد و در مقابل از این ملت بعنوان پایگاه نظامی در سرزمین بیگانه استفاده میکند معبد مقدس و شهر اورشلیم تجدید بنا میشود در عهد جانشینان وی نیز یهود در دربار ایران نفوذ پیدا کرده و در مقابل حکومت رم بعنوان قوای پارتیزان ایران را حمایت میکند و در عصر داریوش دوم مصریان اورشلیم را ویران کرده یهود را مورد آزار قرار میدهند. در دوره اشکانیان ملت یهود با ایرانیان دوستی کاملی برقرار کرده متحد میشوند در این عصر تفرقه دیگری در ملت یهود رخ میدهد یکدسته حسیدیم و دسته دیگر هلینیسیم میشوند در سال ۴۲ ق م هرودیس بادولت رم زدوبند کرده فرمانروای یهود میشود و این مرد حیلہ گر که در کتاب مقدس از او بیدی یاد شده است فلاکتی برای ملت یهود به بار می آورد او همان کسی است که گویند مؤسس سازمان ماسونیه است در هیکل سلیمان به نفع یهود البته این نظر با توجه به اعمال و رفتار وی یقیناً مردود است در همین زمان است که ملت یهود در نهایت فساد و بدبختی زندگی کرده و حضرت مسیح ظهور میکند .

حضرت مسیح

نام اصلی آن حضرت یسوع است و از مردم ناصره یهودیه است ندای وی در یهودیه موقمی بلند شد که این ملت در بدبختی و فلاکت بسر میبرد فرقه حسیدیم که مردمی زاهد-

مسلك و گوشه گیر بودند بدو گرویدند و دعوتش را اجابت کردند و دسته‌های دیگر با او مخالفت کردند و دعوتش را رد کردند در این عصر یهودیان سخت سرگرم امور ظاهری دین بوده و به حقایق دین توجهی نداشتند هرودیس تصمیم به قتل مسیح گرفته و او را مصلوب مینماید حضرت مسیح از ابتدای جوانی متنسک و عابد بود و با روح ملائم و اخلاق نرم به تبلیغ دین پرداخت و توجه بانسانیت و اتحاد و اتفاق داشت کمک بدرماندگان و فقراء و ایجاد محبت و دوستی بین بندگان خدا و کمک به بیچارگان و نجات مرضی‌شمار انسانی او بود و برخلاف یهود توجهی چندان باندوختن اموال دنیا نداشت. توجه او قبل از هر چیز با اخلاقیات و رفق و مدارا جلب میشود و با بیان سحرانگیز خود توفیقاتی حاصل میکنند وی دین خود را تکمیل کننده دین موسی میدانند. از میان شاگردانش ۱۲ نفر را برگزیده که ملازم و مصاحب او باشند و برای ارشاد و هدایت مردم مهیا و با طراف و اکناف گسیل داده شوند اینان رسولان دوازده گانه و حواریون اند نام آنها در عهد جدید مذکور است البته این مذهب هم مانند مذهب یهود ولی نه بدان شدت مورد مقاومت و مخالفت دولتها واقع میشود این مذهب بواسطه مهیا بودن زمینة کار که وجود یهودیان در کشورهای مختلف جهان باشند سریعاً گسترش یافته در ابتدا با مخالفت حکومت روم مواجه میشود. لکن این مذهب با حر به اخلاق و مدارا وارد شده و با وجود سختی‌ها و شکنجه‌هایی که از طرف حکومت روم متحمل میشود با رفق و مدارا و اخلاق خوش موجودیت خود را حفظ کرده از حوادث برکنار میماند و در قلوب مردم تسلط معنوی پیدا میکند در سال ۷۱ م تا ۳۰۹ م مسیحیت در روم رونقی پیدا کرده و تبلیغات وسیعی میشود و پیروان آن بفزونی میروند و در ۳۱۵ دین مسیح در روم نیمه رسمی میشود و از این تاریخ است که جریان حوادث به نفع مسیح و بضرر یهود سیر میکند و یهود مورد شکنجه و آزار مسیحیت قرار میگیرد و ملت یهود مجدداً متوجه ایران میشود و در این سرزمین که مهد آزادیهای مذهبی و اجتماعی است رشد و نمو کرده و بناهایی از خود بوجود میآورد چنانکه مسیحیان نیز چه در جنگهای میان ایران و روم چه بعد از آن در ایران پای برجا مانده کلیساهایی بنا میکنند.

کلیساهای مسیح و کنایس یهود از آزادی کامل برخوردار میکردند در اینجاست که باید گفت کشور ایران هم به مسیحیت و هم به یهودیت خدمات حیاتی کرده است.

تشکیلات یهود

یهودیان بواسطه سختیها و فشاریکه از ملتها و دول بزرگ جهان دیدند و در تاریخ موجودیت خود بارها مورد تاخت و تاز اقوام مجاور و دور قرار گرفتند مردمی بردبار و وارد با امور تشکیلاتی شدند.

در هر سرزمینی که رحل اقامت میافکنند وضع خود را با محیط سازگار کرده و بسازمان دادن و وجود تشکیلات آشکار و مخفی میپرداختند و با اتحاد و اتفاق شگفت‌آوری

نه تنها خود را از شر حوادث مصون داشته بلکه با تشکیلات و سازمانهای عمیق مخفی سعی و کوشش میکردند حکومت ازدست رفته خود را بازستانند و بلافاصله باهم کیشان خود را بلاد دیگر روابط برقرار میکردند و از وضع و حال آنها با خبر میشدند، وسائل بوجود میآوردند که در سازمانهای اداری و سیاسی و مخصوصاً اقتصادی هر کشوری راه یابند فکر اساسی این ملت در تمام کشورهای جهان چه در حال اسارت چه جز آن بدست آوردن ثروت از طرق ممکن بوده است و این تنها راهی است که بدان وسیله در شئون اجتماعی و سیاسی کشورها نیز نفوذ پیدا کرده اند و از همین راه و تشکیلات سری خاص آنها بوده است که مورد بغض و حمله حکومتها واقع میشوند بعضی که بطور قطع ریشه تمام سازمانهای مخفی را بدانها منسوب میدارند و از جمله گویند مؤسسان ماسونیه یهودند علل و اسبابی دارد که از جمله همین است. و بهر تقدیر یکی از طرق اساسی تسلط بر ملتها و نفوذ در دولتها که از دیر زمان مورد توجه ملت یهود بوده است تسلط اقتصادی است و قسمت مهمی از مبارزات سیاسی و سرگردانی این ملت از همینجا سرچشمه میگیرد. مورد حسد، نفرت و کینه ملل واقع شده اند و بویرانی و سرگردانی آنها خاتمه یافته است و این امر را در مقابل مبارزات مذهبی میان شرك و توحید عامل اساسی تر باید بحساب آید.

فکر دیگری که معلوم نیست از کجا سرچشمه گرفته است همان عقیده معروف است که خدا دنیا را برای ملت یهود و قوم بنی اسرائیل آفریده است و حق زندگی فقط مخصوص این ملت است و بطور قطع همین گونه افکار غلط و ناپحاست که حوادث ناگواری در عالم بشریت بوجود آورده است و این ملت را بخاک و خون کشیده است.

در حال این ملت بواسطه سرگردانی و پراکندگی هایی که متحمل شده است ملت جهاندیده و کارآزموده شده در بسیاری از جهات مدنیت جهان سهم بسزائی دارند در علوم و فنون مختلف، نجوم، هیأت، فلسفه، هنر، صنعت و طولانی داشته اند. علوم و فنون يك منطقه را فرا گرفته بسر زمینی دیگر برده اند. در پزشکی و علوم عملی مهارت کامل داشته اند و نقل علم از سرزمینی بسرزمین دیگر شده اند در سحر و جادو و کهنانت نیز وارد بوده اند. در اثر احتیاج موفق به تهیه و ساختن وسائل و سلاحهای جنگی شده اند و قسمت مهمی از توجه دولت ایران بدانها بواسطه کاردانی و هنرمندی آنها بوده است. سال ۵۵۹ ق م در کشورهای همجوار ایران تشکیلاتی داشتند و مجهز به سلاحهای جنگی بودند پس از استقلال یافتن و بنای جدید اورشلیم در عصر داریوش در کشور خود سازمان دادن وضع اداری و اجتماعی پرداختند قوای مقننه درست کردند وضع نظام خود را مرتب نمودند و يك کشور کوچک متمدن که از جمیع تشکیلات اداری و نظامی برخوردار بوده بوجود آوردند.

مؤخریم

بعد از آنکه کشور اسرائیل با همراهی و کمک دولت ایران با استقلال نائل شد احساس کردند که باید برای امور داخلی خود قواعد و مقرراتی وضع نمایند و تشکیلاتی بدهند و تجدید نظری در مقررات مذهبی مطابق با اوضاع داده شود و بدین جهت عزا سازمانی بوجود آید، رد که کار آن سازمان وضع مقررات و قوانین لازمه برای اداره امور کشور و تفسیر

متون مذهبی و قوانین دینی بود و برای این کار عده‌ای را بدور خود جمع کرد و شاگردانی فراهم کرد و چون عزرا ملقب به سوفر بود شاگردان او را سوفریم مینامیدند و بطور کلی سوفرها روحانیان و محققان مذهبی بودند و همین جمیعت‌اند که بعضی خواسته‌اند سند ماسونیه را بدانها برسانند.

هدیه بیت دین

یکی از تشکیلات مهم یهودیان مدرسه بیت‌دین یا میدارش است که در سال ۷۹۴ م بوجود آمد و سبب آن بود که امپراطور رم یهودیان را قتل‌عام کرد و شهر بیت‌المقدس را با آتش کشید و اموال آنها را غارت کرد و ضربه بس خطرناک و ناجوانمردانه بر این ملت وارد آورد و آنان را تارومار کرد شخصی بنام یوحنا که از پیشوایان سیاسی و روحانیان یهود بود برای نجات این ملت از نیستی و انقراض مدرسه در بینه جنوب شهر یافا بوجود آورد و مرکز جدید مذهبی درست کرد و بعداً متوجه شد که در اطراف و اکناف بلاد یهودیان بسیار هستند که از وضع و حال آنها بی‌خبر است و باید سازمانی باشد که از وضع و حال آنها مطلع شود. بدین جهت هیأتی دیگر بنام بیت‌دین‌ها پدید می‌آید بیت‌دین را بطمیان یهودیان پراکنده در کشورهای مختلف میشود و از آنجا دستورات لازمه بدانها داده میشود؛ در این سازمان قسمتی از مقررات یهود تعدیل میشود و طریقه بوجود می‌آید که آنرا طریقه تلمودی و یامیدارش مینامند و از این مرکز شاگردانی بیرون می‌آیند که با اطراف و اکناف گسیل داده میشوند این هم یکی از مراکزی است که عده می‌خواهند ماسونیه را بدان منسوب دارند.

فدائیان یهود

فدائیان یهود جمعیتی میباشد که در اثر حملات مداوم دولتهای مختلف بمنظور دفاع از کشور و معبد مقدس بوجود آمده اند این جمعیت را نظام خاصی است و در چند منطقه یهودنشین مانند کالیل و اورشل وجود داشته است. این فدائیان در مواقع خطر و حمله دشمن خود را مجهز به سلاحهای جنگی کرده و تا آخرین قطره خون ایستادگی میکردند مبارزات سرسختانه و فداکاریهای این جمعیت مورد توجه تاریخ نویسان واقع شده و قابل تقدیر و ستایش است و شاید فدائیان حسن صباح داعی اسماعیلیه از روش آنها گرفته شده باشد و میان آنها تشابهی هست که این نظرات تقویت میکند چنانکه گویند بسیاری از نظامات ماسونی از نظامات اسماعیلیه هم گرفته شده است. ریاست فدائیان یهود را یوحنا بمده داشت و در سال ۱۴۹ م فدائیان یهود به ۴۰۰ هزار رسیدند، احزاب صادقیم و جزانها نیز از سازمانهای سیاسی بسیار قدیمی یهود است.

تاسیسات علمی

گویند یهودیان در شهر النصبین تاسیسات علمی داشته اند و در مدارس موجود با فاضله

و استفاده علوم پرداخته‌اند البته میدانیم که در عصر مأمون که توجه بسیاری به علوم و فنون مختلف شد چون یهودیان بزبان عبری و عربی و عددی بیوانی و سریانی وارد بودند خدمات مهمی در نقل علوم انجام دادند بویژه در علوم ریاضی که مردمی وارد و متبحر بودند و از جمله سهیل نامی ملقب بر بان در علم طب و ریاضی تخصص داشت و در طول سال ۸۰۰ م الجسط را ترجمه کرد و فرزندان او بنام ابوسهیل علی استاد رازی بود.

آنطور که از منابع تاریخی استفاده میشود یهودیان در تشکیل فرقه‌های کلامی و ایجاد مکتبهای خاصی نیز دست داشته‌اند و گویند این عمل آنها بمنظور ایجاد اختلاف و تفرقه در جهان اسلامی بوده است.

فرقه‌های معتزلی و اشعری و جز آنان را آنها بوجود آوردند فرقه قرائیم یهود در این عصر بوجود آمد و یهودقان یهودی از اهالی همدان پیرو فرقه معتزله شد و خود را مسیح موعود نامید وی مخالف جبر بود و بعد از او موشکای یهود و بالاخره بنیامینی نامی از مردم نهاوند پیرو فرقه معتزله شدند.

مسیحیت و تشکیلات آن

چنانکه اشارت رفت در روزگارانی که ملت یهود در نهایت پریشانی حال و بدبختی بسر میبرد و هر چند سال یکدفعه دولتهای دور و نزدیک آنها را مورد حمله قرار میدادند و به قتل و غارت و حرق و نهب میپرداختند در میان ملت یهود اختلافاتی سخت بوجود آمده بود فرقه‌های مختلف و احزاب سیاسی و تشکیلات و انجمن‌های اصلاح دینی و اجتماعی هم در دیرا دو انکند مسیح موعود ظهور میکنند این شخصیت بزرگ تاریخی که از بطن فساد و نابسامانی اظهار وجود مینماید فرقه حسیدیم بدو می‌گردد و لکن با وجود آنکه مدعای او چندان اختلافی با مقررات یهود نداشت اکثریت از وی اطاعت نکردند وی تحت تأثیر محیط پرا برای پیشرفت و توسعه دامنه نفوذ خود بر گزید و آن راه ملایمت و مدارا بود و اخلاق کهنه و خشن یهود را طرد میکند و دین خود را عمومی اعلام میکند و هر کس میتواندست بمذهب مسیح درآید تشریفات خاص هم نداشت و گویند بعد از از حضرت عیسی مسأله تثلیث بدان جهت وارد دین مسیح شد که تاحدی بمذهب شرك و بت پرستی عمومی و رایج نزدیک شده باشد و همین معنی بعدا بواسطه فلوطین رنگ فلسفی بخود گرفت و بدین جهت دین مسیح انعطاف پذیر شد و ملت‌های دیگر را شامل شد جنبه‌های اخلاقی اجتماعی آن قوی تر بود در سالهای ۲۷۱-۲۰۹ م هم زمان با سلطنت شاهپور اول و جزا و تبلیغ مسیحیت در رم توسعه یافت و در ۳۱۵ م تقریباً مذهب رسمی حکومت رم شد.

کلیسا

در مورد تشکیلات کلیساهای مسیحی آنچه اطلاع داریم آنست که در شهر اورشلیم موطن اصلی حضرت مسیح بجای معبد مقدس یهودیان مجمعی تشکیل گردید که برخلاف کنائس یهود عمومی بوده و ویژه پیروان دین مسیح نبوده است گویند اولین پیشوای کلیسای مسیح در

اورشلیم پطرس یکی از رسولان دوازده گانه بود و دومین کلیسای مسیح در شهر انطاکیه برپاست برنا با تأسیس شدن و این کلیسا مرکز مهمی برای نشر عقاید مسیحی شد. بطور کلی کلیساها خود را موظف میدانستند احکام حضرت عیسی را به همه مردم تبلیغ نمایند و درهای آنرا بروی همه باز گذارند در مدت دوست سال اول در دین مسیح اختلاف قابل ملاحظه دیده نمیشود و در سه قرن اول مسیحیان برای پیشرفت مقصود خود متوسل به جبر و زور شدند و بر همان اساس اولیه که محبت و عشق به بشریت و کمک به فقراء باشد دین خود را تبلیغ میکردند و لکن بعداً ملاحظه میشود که خشونت خاصی در اخلاق آنها نمودار میشود. در سال ۶۴ م اولین شورش ضد مسیحی در رم شروع میشود. و نرون حاکم جبار رم آنها را مورد حمله و قتل و حرق قرار میدهد بعد از سلطنت نرون باز کم و بیش مورد بی مهری حکومتها واقع میشوند و در قرن سوم و چهارم ناچار میشوند با حکومتها از راه مسالمت وارد شود و در این مورد کلیساها اثر قابل ملاحظه داشته اند کلیساها را با خواسته های حکومتها و وقت تطبیق دادند و کلیساهایی مانند اسکندریه انطاکیه، قسطنطنیه قبل از آنکه مرکز روحانی و تبلیغ دینی باشند عاملان سیاسی حکومتها شدند و بدین جهت مورد حمایت دولتها واقع شدند و سلاطین بزرگ رم یکی پس از دیگری به مسیحیت گرویدند و متدرجاً رم ایالت افریقای شمالی، سوریه، مسیحی شدند و در این ادوار مجدداً یهودیان بسیاری به مسیحیت گرویدند.

افلاطونیان

مکتب افلاطونیان جدید در اسکندریه مکتب کمک مسیحیت بود و در همین مکتب به اصول مسیحیت مخصوصاً مسأله تثلیث سرو صورتی ظاهراً فلسفی داده شد. افلاطونیان جدید مدتها به نشر عقاید مسیحیت و ایجاد کلام مسیحی پرداخته و در اکثر بلاد انتشار یافت آنها قبل از آنکه مسائل فلسفی را از جهت فلسفه مورد بحث قرار دهند به نشر عقاید مسیحیت پرداختند افلوطنینی نوعی از تصوف را وارد در دین مسیح کرد. تأثیر فلسفه افلاطونیان جدید و سازمان دادن آنها به مسیحیت امری است که قابل انکار نیست. اشاره شد که مسیحیت از ریشه یهود برای نجات امت یهود پدید آمد مسیحیان اولیه دو دسته شدند یک دسته پیرو ختنه کردن و رعایت کامل احکام تورات بودند و دیگر مسیحیان یونانی مآب که تنها ایمان ب مسیح را قبول داشتند و مایل نبودند از تورات پیروی شود. تعالیم یونانی بسرعت در مسیحیت رسوخ میکند و مذهب مسیح بسرعت با نوعی از فلسفه آمیخته میشود. و بصورت قطعی را بطه خود را با یهود قطع میکند کلیساهایی در بین النهرین و خارج مرزهای امپراطوری رم تأسیس میشود و این کلیساها در انتقال علوم یونان و پیدایش ادبیات و عرفان مؤثر واقع میشود. در اسکندریه نویسندگانی مسیحی پدید می آیند که سعی کردند اصول دین مسیح را با فلسفه بیا میزند و این امر پایه و اساس کار افلاطونیان جدید قرار میگیرد.

در قرن دوم مسیحیان از لحاظ تأسیسات و کلیساها و ادبیات و فلسفه قوی شدند و نخستین زبان ادبی آنها سریانی بود.

البته بطوریکه اشارت رفت ریشه کلیساهای مسیح به کنیسه‌های یهود بر میگردد و لکن سازمانهای کلیسا اغلب جنبه‌های معابد رومی دارد و در سال ۳۱۲ - امپراطوری قسطنطنیه مسیحیت را مجاز میداند و اولین شورای مسیحی در نیقیه تشکیل میشود. تا در مورد مسائل مورد اختلاف دین بحث شود. و نظام و مقررات کلیساها معین شود. و از همان زمان متدرجاً کلیساها زیر نظر دولت قرار میگیرد. و این کلیساها که ابتداء مخصوص شهرها و مردم شهری بود و بر آن اسقفی ریاست داشت که چند کشیش بدو کمک میکردند بدهکده‌ها کشید و در آن کلیساها کشیشان متصدی امور مذهبی مؤمنان به مسیح بودند و هر کشیشی با اسقف خود رابطه داشت و در ضمن گسترش کلیساها از شهرها به نقاط مجاور ولایتهای دینی پیداشد که هر یک را اسقفیه مینامیدند و اسقف اعظم پدید آمد و اسقف هر یک از کلیساهای بزرگی را بطریق مینامیدند و رئیس اسقفها را جاثلیق میخواندند این عنوان اخیر در مورد کلیساهای ایران بکار رفته است.

دین مسیح چون دائماً بوسیله زعما و اسقفها مورد اصلاح و تجدید نظر قرار میگرفت و مطابق با مقتضیات زمان تغییر میکرد برخلاف یهودیت پیشرفتهائی نصیبش شد مضافاً بر آنکه کلیه مسائل دینی و اخلاقی آن رنگ فلسفی بخود گرفته بود و قابل تأویل و تفسیر بود دین مسیح بدین طریق توانست گروه بندی و طبقه بندی خاص در داخله خود بوجود آورد و قسمت نظام و قواعد معین اداره شود.

گذشته از این مسیحیان که راه و روش تبلیغات مذهبی را نفوذ در روح و قلب مردم تشخیص دادند بدنبال علم و هنر رفته و مدارس و مدارسی که منظور اساسی آن تبلیغ دیانت بود تأسیس کردند و یاد در مدارس موجود جهان متمدن آروز رسوخ و نفوذ کردند و ضمن تدریس و آموزگاری مقاصد دینی خود را تبلیغ میکردند و در این راه توفیقاتی نصیبشان شد گرچه یهودیان نیز پس از شکستهای پی در پی و یأس از همه جا چنانکه دیدیم بتأسیس مدرسه همت گماشتند و لکن توجه آنها باین قسمت کمتر بود. بقیه دارد

گلشن و شان پاریمی

گل فروشان گلشن پاریس
 گل ترا دسته دسته میآرند
 وین پریچهرگان سیم اندام
 دل بکف ناشکسته میآرند
 از گلستان حسن خود گل وصل
 بهر عشاق خسته میآرند

احمد سهیلی خوانساری